

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Copyright © 2022 Јована Дишић

Copyright © 2022 за ово издање Вулкан издаваштво

ISBN 978-86-10-04317-4

Ова књига штампана је на природном рециклираном папиру од дрвећа које расте у одрживим шумама. Процес производње у потпуности је у складу са свим важећим прописима Министарства животне средине и просторног планирања Републике Србије.

ЈОВАНА ДИШИЋ

ВАКУУМ

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Београд, 2022.

*Шта је уметност, ако не поглед другог човека?
Не изнад нас, и ништо испод нас, већ тачно
у нивоу нашег погледа. Уметност се не може
доживети колективно, као ни било шта друго,
у уметности се самује. Човек се сам суочава са
свим погледом.*

Карл Уве Кнаусгор

Боље и рђав план него никакав.

Тако је говорио Ђорђе, човек који ме је научио да играм шах. Заправо, прво ме је научила сестра, али погрешно. Тврдила је да се дама може кретати у свим правцима, чак и као скакач. Сазнање да то није тачно јесте моје прво разочарање у до тада свезнајућу старију сестру. После тога никада више није играла са мном, јер није могла да ме побеђује по својим правилима.

Боље и рђав план него никакав? Да, важно је имати план напада, отварања, одбране. Важно је имати стратегију. У шаху, наравно, али код Ђорђа, све што се тицало шаха било је уско повезано са животом. То је била друга његова изрека, значајно незграпнија: у шаху је исто као у животу – падање и устајање. И борба, додавао је.

Дуго нисам размишљала ни о Ђорђу ни о шаху, али онда сам одгледала *Дамин ѓамбиј*. Осим што сам се

потпуно поистоветила са Бет Хармон само због тога што бих и ја спискала сав новац на гардеробу, јер сам свакако увек била миљама далеко од њене шаховске генијалности, а богами и од љубави према игри, вратило ми се све из тог постјугословенског, помало и постапокалиптичног, распаднутог доба. Начин на који противник намешта фигуре, мирис гумених табли, откуцавање сата и деца у предтинејдерском добу. Гомила штрелера, рекао би неко неупућен, а заправо гомила прикривених делинквената, потенцијално врло проблематична деца под маском шаховских вундеркинда. Паметни су. Умеју да блефирају. Сва отварања знају напамет. Анализирају партије. Иду редовно у своје градске шаховске клубове, *џиренирају* шах.

А ми, Ђорђеви ученици, гомила неугледних сељачића из забити чије име су организатори једва успевали тачно да напишу на нашим легитимацијама, возимо се хотелским лифтом горе-доле јер немамо често такву прилику, користимо старе металне сатове из давно расформираног сеоског шах-клуба и играмо једно отварање за беле и једно за црне фигуре. Били смо смешни. Ипак, то што смо знали, знали смо добро и убрзо смо постали опасни играчи. С временом више никоме нисмо били смешни. То смо дуговали Ђорђу.

Да је Ђорђе умро, сазнала сам тако што сам шетала градом и угледала његово лице како ме посматра са умрлице на бандери. Осетила сам сву силину кривице што му се нисам увек јављала на телефон, што сам крадом превртала очима кад би почео да излаже теорију *миц њо миц* (мотив-идеја-циљ), што сам једва чекала да изађе из собе кад год би се мало дуже задржао говорећи о некој партији. Осећала сам се кривом јер је то заиста био најдобронамернији човек којег сам икад упознала. Такви се појаве на овом свету, ненаметљиво обогате наше животе, нервирају нас док смо са њима, али их волимо. Неписано правило је да умиру од срца.

Од њега ми је остала гумена шаховска табла, коју ми је поклонιο када смо ишли у Ниш на савезно такмичење. На полеђини је написао посвету правилним, готово исцртаним словима. Црна поља су скоро сасвим избледела, али таблу још увек чувам. Никад му нисам захвалила нити рекла колико га ценим. Никада више нећу имати прилику да то учиним.

Природа нам дâ двоје родитеља, живот нам их да још много. Неки нам буду родитељи накратко, неки читавог живота. Неки нам буду родитељи успешније и боље него они које нам је дала природа. А можемо имати посебног родитеља за сваки сегмент живота – за сваки дан и сваку

животну ситуацију. Имала сам срећу да ми је живот до-нео више духовних родитеља и несрећу да су неки од њих умрли прерано. Ђорђе је био један од тих.

Остала су сећања и научене лекције.

Једна од најважнијих је: *Боље и рђав њлан нећо никакав.*

Али шта ако немаш план, већ си део туђег плана? У шаху то значи да си губитник. И у животу је најчешће тако. У уметности је то недопустиво.

А ја сам својевољно била туђ пион чак и у таквој партији.

Када ми је Огњенка рекла да ми је заказала састанак у *Злајној срни* и да би то требало да буде лакши а добро плаћен уреднички посао, нисам много размишљала о томе. Већ неко време једина разонода у животу био ми је Центар за културу и задаци које ми је она давала. Чинило се да се силно трудила да ме ишчупа из рупе у којој сам се крила. Пошто је била организаторка програма, ангажовала ме је као модератора књижевних вечери, лектора, уредника, домаћина. Није јој било лако са мном, јер сам све врло очигледно презирала. Али није одустајала. Имала је невероватну вољу и увек спремну таблу ксалолоа у цепу, а иако ме је врло кратко познавала, поставила је себи као

животну мисију то да упознам што више људи из света културе, шта год то значило у земљи Србији. Као да сам била још један њен пројекат. Захваљујући томе, упознала сам многе занимљиве и дивне људе, али и оне које бих истребила и са културне сцене и са лица Земље. Била је жена која је у то време највише доприносила културном животу Пожаревца, а истовремено и најнекултурнија особа коју сам икад упознала. Псовала је креативно и непрестано, пушила где год јој баш изричито не запрете избацивањем, носила скандалозне одевне комбинације, сматрала да баш ништа никад не треба да прећути. Саблажњавала је суграђане и изгледом и понашањем и говором, али је била врло поштована од стране уметника из свих крајева земље. Увек је била спремна да помогне, да повеже, да препоручи. Њу си могао или да обожаваш или да мрзиш. Ја сам била неодлучна. Била сам јој захвална, али ме је нервирала својом нападношћу. У том периоду била је једина особа са којом сам комуницирала готово свакодневно. Са оцем и сестром сам се ретко чула. Ја сам била у фази када сам желела да ме сви оставе на миру, а они су то поштовали. Свако је своју муку мучио како је знао. И када ми је те вечери зазвонио телефон, знала сам да је Огњенка, мада нисам очекивала да ће ми зазвонити у глави од њеног вриска у слушалицу.

„Где си, јебига? Долази одмах! Зар ниси рекла да долазиш?“

„Извини, нисам разумела да је обавезно.“

Огњенка је цичала са оне стране:

„Слушај, овај твој исписник, јебем му матер луду, већ ме испалио! Нема га, не појављује се. Договорили смо се да сада све буде другачије, а он ми га првог дана завуче до балчака! Ако не дођеш бар ти, убићу и тебе и њега!“

Мој исписник био је Игор, по опредељењу и образовању сликар, по делатности фотограф, кога је Огњенка, као и мене, ангажовала за шта год је могла, овога пута да фотографише једну веома важну изложбу. Те вечери се није појавио и није му био први пут да уради нешто слично.

„Ту сам за пола сата, смири се.“

„Боље би ти било!“

Кад сам стигла, већ је била боље расположена. Живела фармакологија! Огромна риђа коврцава коса летела је на све стране док је разговарала са посетиоцима. Имала је на себи претесну црвену хаљину и бордо ципеле. Својом појавом је заиста оправдавала своје име. Утрапила ми је службени фото-апарат и наложила да изигравам фотографа.

„Али...“

„Све је подешено, само чвакнеш дугме. И нек изгледа као да знаш шта радиш.“

Помислила сам да ми је то највећи таленат – да изгледа као да знам шта радим. Паралела са мојим животом замало да буде потпуна, али у последњем тренутку сам се сетила да скинем поклопац са објектива. Дотични господин сликар био је жгољав и низак, болесно бледог лица и ретких светлосмеђих бркова, и никако нисам успевала да га фотографишем а да изгледа добро. Правио је гримасе, које су голом оку биле једва приметне, али фото-апарат је све то бележио. Око врата је носио шал, на глави шешир и здушно се трудио да делује као да је изван места на којем се налази, а вребао је реакције посетилаца који су гледали његове слике. Најтужније је било то што је био млад. Забога, носио је шешир! Само му је фалио онај удбашки беж кишни мантил па да изгледа као гротескни подмладак Удружења књижевника Србије. Његове слике уопште нису биле лоше, напротив, биле су снажне и мрачне, неспојиве са уметниковим шепурењем. Нисам се никада разумела у сликарство и није ми било блиско, али непогрешиво сам знала да ли је нешто вредно или не по томе да ли изазива нешто у мени. Ове слике су ме дубоко узнемиравале. Уметничково присуство само је кварило утисак.

Било ми је јасно због чега се Игор бави овим послом. Иако сам се налазила међу људима, у гужви, била сам

заштићена иза објектива, у својој чаури, и имала сам добар изговор да се склоним ако ми неко досађује. Били смо слични Игор и ја. Нисмо много разговарали, али од првог тренутка је међу нама постојало неко тихо разумевање општег осећаја узалудности и врло гласне ироније према свему што нас је окруживало.

Упознала сам га на изложби неколико месеци раније. Уметник је тада био прилично маркантан, али слике нису у мени изазивале никакво осећање. Велика шарена платна, превише весела за мој укус. Фотографисао је други фотограф, Игор се држао мене, у страху да ће га неко нешто питати, а ја сам те вечери била неприступачна за разговор. Зато је и необично што се осетио довољно слободним да почне да поставља отворена питања.

„Изгледаш, овај, баш нерасположено.“

„Баш се види?“

„Ма не, само изгледаш као да ћеш некога, овај, да лупиш том ташном“, рекао је и направио покрет као да некога нечим удара по глави, „али иначе баш дружељубиво изгледаш.“

Насмејала сам се. Нисам доводила у питање свој непријатељски изглед, а храброст тог момка да са мном уопште и разговара, а камоли да ми тако нешто каже, купила ме је, посебно због тога што сам осетила да је

његова понуда пријатељства искрена, без икакве скривене намере. Разговор две особе, не мушкарца и жене.

„Шта ти мислиш о изложби? Мени је крајње досадна. А можда је то због мог лошег расположења“, рекла сам.

„Не, не, у праву си, јесте досадна. Мада, ни моје расположење није ништа боље. Требало би, овај, да служе алкохол на оваквим догађајима. Као што у америчким филмовима увек служе вино.“

Сели смо на под испред највеће, најшареније и најружније слике на изложби и говорили једно другом на шта нас подсећају облици на њој. Огњенка нас је затекла у тој нашој варијацији на тему *На шииа ти личи овај облак*. Те вечери је носила циклама хаљину и беле лаковане чизме, а коса јој је била скупљена у пунђу. Изгледала је као да је изашла из неке од слика, а ја сам се запитала да ли се икад огледа пре него што изађе из куће. Врло упадљиво је заколутала очима и показала нам врата.

„Децо, напустите зграду! И чекајте ме у кафани.“

Није прошло ни пет минута, а већ смо цупкали на шкрипавим столицама и нестрпљиво чекали да се дебели конобар најзад догега до нашег стола.

„Добро вече, изволите“, рекао је толико услужно да је комотно могао да каже и: „Марш у пичку материну!“

„Мени, овај, једну дуњу. Дуплу“, рекао је Игор и упитно погледао у мене.

„Да, и мени дуплу. Ово је дан за дуплу. За све дупло.“
Конобар је направио гримасу и отишао.

„Зашто сви колутају очима кад им се обратимо?“, питала сам.

„Дојадили смо им. Нервира их наше постојање. Постојимо, а ништа не радимо.“

Била је то прва реченица коју је употребио без пошта-палице. Као да је већ имао спреман одговор. И био је у праву. Ми смо једно велико ништа које је могло да буде нешто.

„Шта мислиш, је ли то генерацијска бољка? Друштвени проблем? Цивилизацијска грешка?“, упитала сам, врло спремна да изнесем свој елаборат на ту тему.

„Нисам сигуран“, рекао је, „некако ми је лакше, овај, кад мислим да сам сâм крив.“

Зазвучало ми је бесмислено то што је рекао, јер сам толико пута чула прекоре како *ми млади* увек тражимо кривца и не видимо проблем у себи, како смо размажени, незахвални, лењи. И тачно је: критикујемо, упиремо прстом, презиремо југоносталгичаре и њихов наратив „како смо некада ми лепо живели (па сада ви морате да испаштате)“, али парадоксално, осећамо и кривицу

и одговорност. Ми припадамо оним генерацијама које су детињство провеле у деведесетим, а рану младост у оном привидном друштвеном, економском и политичком препороду. Ми смо већином избегли страхоте рата, али добро знамо његове последице. Ми смо једва чекали да можемо да гласамо, а сада не знамо за кога. Хрлили смо ка европским интеграцијама, а сад бисмо да побегнемо у шуму. И полако престајемо да верујемо у љубав, јер јасно видимо колико су слике љубави извитоперене и лажне.

Дуго сам мислила да сви из моје генерације боље од мене знају шта раде. Да су талентованији, паметнији, да су срећнији на послу, у везама. Већ смо у годинама када имамо школског друга зубара и школску другарицу лекара, друга из клупе ветеринара, другарицу директорку школе... Постали смо помало као наши родитељи, који за све иду код неког свог школског. Неки који су се претпрошле године ваљали по прашини на Бир фесту и играли коло са пијаним Италијанима у Гучи, ове године су постали маме и тате, супруге, мужеви, наследници породичних фирми. С временом су сви пристајали на калуп који им је додељен. Превладао је осећај обавезе и тога да нешто треба или мора, оно „све ти је обезбеђено, твоје је само да учиш“ и сличне родитељске флоскуле.

Ипак, ако је наша генерација нешто учинила за ово друштво у пропадању, то су напори да делимично нормализујемо отворени разговор о томе да заправо немамо појма шта радимо и да бауљамо околу у покушају да ухватимо лепоту живљења, ако је уопште и пронађемо. Ми јесмо рекли: нисмо добро, не ради ми се ово, свет је срање, али не знамо шта желимо, не знамо шта нас чека. Као да смо изгубили способност да верујемо у идеале, јер су се сви показали лажни. Критикују нас да не желимо ништа да учинимо за друштво, али не – ми схватамо страшну истину – да је друштво вероватно трајно непоправљиво, и то нас паралише. Онда мало радимо на себи, мало подижемо глас, покушавамо да пронађемо смисао, ухватимо правац, осећамо кривицу што у томе не успевамо и вртимо се у зачараном кругу, у којем онда настојимо да помиримо оно што јесмо, оно што желимо и оно што би по друштвеним нормама требало да будемо. И повремено се бунимо и копрцамо, али најчешће само себи наносимо штету.

„Је ли то интернализована генерацијска кривица?“, питала сам, помисливши на тако грозан, али готово опипљив феномен интернализоване мизогиније. Можда се и сва друштвена и цивилизацијска кривица за суштинску неснађеност наше генерације с временом преселила у нас саме?

Мој саговорник није желео да се суочи са мојим тешким питањима. Осим тога, он је уметник, а уметност је у овом бесмислу вероватно једино преостало уточиште.

„То су већ ствари за које, овај, мој мозак није способан. А, ево и пића! Хвала ти, добри човече, што ћеш угасити нашу жеђ за блаженим заборавом!“

Игор је бескрајно уживао у томе да нервира конобара, кога је посебно повредило то што смо сели за најдаљи сто. Треснуо је пиће пред нас, кисело се насмејао и рекао: „Изволите“, што је био еуфемизам за: „Подавили се дабогда!“, и отетурао се до шанка, где је наставио да решава укрштене речи.

Огњенка је стигла таман на време да нас види како на-здрављамо свим спорим конобарима, ракијским казанима и немаштовитим сликарима овог света, а затим и њој. Ја сам се смејала, Игор се задовољно смешкао, али смо јој вероватно изгледали као два изгубљена штенета, јер нас је толико сажалјиво погледала да смо се обоје пренули. Доводили смо је на ивицу стрпљења. Игора је дуго познавала (колико сам разумела, били су и рођаци), мене тек однедавно, али већ је више пута рекла да смо исти. Трошила је много енергије на то да нам проналази послове и укључи нас у веће пројекте, а ми смо стално измицали њеном менторству, као да смо терали инат. Није била

много старија од нас, трудила се да нас разуме јер је и сама прошла слично, али баш зато је понекад желела да нас збрише са лица земље. Излуђивало ју је то што смо улудо траћили способности за које је била убеђена да их имамо, једнако лако као што смо траћили време. Она је боље од нас знала како време пролази.

„Оги, овај, зашто ми увек долазимо баш у ову кафану?“, питао је Игор, јер конобар није реаговао на његово махање, вероватно намерно.

„Из неколико разлога. Прво, превише смо јебено лењи да одемо две улице даље. Други и важнији, ова рупчага је углавном празна, па нема много људи да чују како серете. Обично могу да изађем на крај са једним од вас двоје, али сад кад сте се коначно саставили, упуцаћу се.“

„А трећи?“, питала сам.

„Шта трећи?“

„Који је трећи разлог? Знаш, кад су два, треба да кажеш пар, а кад кажеш неколико, има их три или четири.“

„Где то пише?“, већ је губила стрпљење Огњенка.

„Нисам сигурна где пише, али тако треба.“

„Добро, јеботе, трећи је што може да се пије на црту.“

Зинула сам да кажем још нешто, али сам се предомислила. Нисам хтела да заподенем свађу.